

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ

Катедра „Руски език“

**СТИЛИСТИЧНА И СОЦИОКУЛТУРНА ТИПИЗАЦИЯ НА КАЛАМБУРА В
РУСКАТА И БЪЛГАРСКАТА ПРЕСА**

Елена Игоревна Меснянкина

Автореферат на дисертация за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“

Професионално направление 2.1. Филология
Научна специалност: Славянски езици
(Стилистика на руския език)

Научен ръководител: доц. д-р Римма Спасова

София

2015

Рецензенти:

проф. дфн Стефка Вълкова Петрова

доц. д-р Силвия Атанасова Петкова

Автори на становища:

проф. дфн Тотка Маркова Стоева

доц. д-р Римма Абрамовна Спасова

доц. д-р Ирина Тончева Георгиева

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на научен съвет към Катедрата по руски език при Факултета по Славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски” на 03.06.2015 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 22.10.2015 г. от 14:00 часа в заседателна зала № 1 на СУ „Св. Климент Охридски”.

Материалите по защитата са на разположение на сайта на СУ „Св. Климент Охридски”:
<http://www.uni-sofia.bg>

Съдържание на дисертационния труд

Увод	5
ГЛАВА 1. Лингвостилистична характеристика на каламбура като разновидност на езиковата игра	13
1.1. Лингвистичен статут и специфика на явлениято ЕИ	13
1.2. История на възникването на каламбура и неговото изучаване в съвременното езиковедие	20
1.3. Каламбурът и разновидностите на ЕИ в съвременната руска и българска преса	32
1.3.1. Актуално състояние на СМИ и тенденции в развитието на езика на пресата	32
1.3.2. Мястото на каламбура сред видовете ЕИ в руската и българската преса	39
ГЛАВА 2. Структурно-семантични типове каламбури и техните стилистични функции в текстовете на съвременните руски и български печатни СМИ	59
2.1. Структурно-семантични типове каламбури на ниво дума и словосъчетание във вестниците	59
2.1.1. Каламбури на лексическо равнище	62
2.1.2. Каламбури на граматично равнище	92
2.2. Семантична класификация на калабурите в текстовете на съвременната руска и българска преса	96
2.3. Стилистични функции на каламбура в текстовете от съвременната руска и българска преса	102
ГЛАВА 3. Стилистична типизация на каламбура в руската и българската преса	110
3.1. Вестникарският каламбур на фона на съвременното състояние на публицистичния стил като част от руския и българския литературен език	111
3.2. Мястото на каламбура в „качествената” и „жълтата” преса	114
3.3. Основания за стилистична типизация на вестникарския каламбур	116
3.4. Стилистична типизация на вестникарския каламбур в руската преса	122
3.5. Стилистична типизация на вестникарския каламбур в българската преса	131
ГЛАВА 4. Социокултурна типизация на каламбура в руската и българската преса	134
4.1. Социалният интерес и социалното конструиране на света в контекста на печатните СМИ	134
4.2. Екстралингвистични изисквания при създаване на калабурите в пресата	140
4.3. Каламбурът като средство за социокултурно конструиране на действителността в руската и българската преса	140
4.3.1. Каламбурна мистификация и каламбурен камуфлаж	141
4.3.2. Видове социокултурни явления, актуализирани във вестникарския каламбур	147
4.4. Социокултурни типове каламбури в руската и българската преса	151
4.5. Определяне на тематичните подтипове на каламбура въз основа на примери от руската и българската преса	155
4.6. Отразяване на социокултурните фактори в калабурите	161
4.6.1. Социокултурни фактори, отнасящи се към езиковия материал, от който се създава каламбурът	162
4.6.2. Социокултурни фактори, свързани с разбирането на каламбура от адресата	175
Заклучение	180
Списък на условните съкращения	188
Използвана литература	189
Приложения	

Увод

В увода са представени обектът, предметът, целите, задачите, методите на изследване, както и източниците за ексцерпиране на материала. Дефинирани са и някои основни за дисертацията понятия.

Обект на изследване в дисертационния труд са каламбурите в дискурса на съвременната руска и българска преса. **Предмет** на изследване е тяхната стилистична и социокултурна специфика, изразявана чрез езикови средства от различни равнища.

Основната цел на каламбура в пресата като експресивен авторски езикотворчески похват е свързана с реализацията на следните функции: комуникативна, апелативна, оценъчна и манипулативна.

Във фокуса на дисертационното изследване е субектът на речта, който притежава езикова компетентност и потенциал да „прескача“ правилата на езика с определени цели. В контекста на пресата каламбурите представляват именно такава осъзнато нарушаване на стереотипа; подобни цели откриваме у журналистите, които са в постоянно търсене на нови изразни средства, осигуряващи им реализацията на основните функции на съвременния публицистичен стил.

Ориентирано към публицистичните текстове, това разбиране за каламбура е подчинено на **целта** на настоящото изследване, а именно, разкриването и описанието на стилистичните и социокултурни особености на каламбурите, функциониращи в руската и българската преса. За постигането на тази цел е необходимо да бъдат изпълнени следните **задачи**:

1) да се формулира теоретичното съдържание на понятието каламбур въз основа на определенията на даденото явление в съвременната лингвистична наука, така че то да се разграничи от останалите видове езикова игра (ЕИ);

2) да се определят лингвистичните и екстралингвистичните изисквания към каламбура в пресата;

3) да се събере и систематизира емпиричният материал, необходим за структурно-семантичната класификация на каламбурите на ниво дума и словосъчетание;

4) да се определят и съпоставят стилистичните характеристики на лексиката и стилистичните функции на каламбура в пресата и да се опишат основанията за неговата стилистична типизация;

5) да се очертаят видовете социокултурни явления, актуализиращи се във вестникарския каламбур, с цел да се разграничат възможните социокултурни типове на явлението в пресата;

6) да се анализира влиянието на възрастовата и професионална обусловеност върху процеса на декодиране на каламбура от страна на читателя.

Емпиричният материал е ексцерпиран от руски и български печатни и електронни версии на вестници и списания, публикувани в периода 2010 – 2015 година. Предпочетена е „качествената“ преса, която отразява актуалното състояние на езиковата и извънезиковата картина на света. Наблюденията са базирани както на изследваните каламбурни конструкции в тези издания, така и на техния контекст.

По силата на многостранната и полифункционална природа на играта на думи като разновидност на ЕИ са привлечени данни от областта на философията, културологията, психологията, психо- и социолингвистиката. Предвид поставените цели и задачи са използвани **методите** на синтеза, анализа, съпоставката и обобщението на теоретичните изследвания и емпиричния материал. Използвани са описателният, интертекстуалният и статистическият методи на анализ, както и методите на структурно-семантичния и функционално-стилистичния анализ на езиковия материал.

Научната новост на работата се състои в комплексното лингвистично изследване на каламбурите, функциониращи в руската и българската преса, в определянето на техните общопублицистични и стилистични функции, в очертаването на социо- и етнокултурните им характеристики. Отразени са специфичните особености в комуникацията на руските и българските журналисти, формирани под влиянието на широкия диапазон авторски цели – от информиране до манипулация, от оценка до въздействие върху читателя. В резултат на това е осъществена обща стилистична и социокултурна типизация на вестникарския каламбур в двете лингвокултури, като се има предвид неговата двойствена езикова природа.

Теоретичната значимост на изследването се състои в: развитието и обогатяването на знанията за езика и съвременното състояние на руската и българската печатна и електронна преса; описанието на социокултурните особености на вестникарския каламбур като разновидност на ЕИ (което е важно за научните разработки, насочени към изследването на публицистичния стил като цяло и функционирането на ЕИ в него, в частност); очертаването на езиковите средства и механизмите за създаване на каламбури, служещи за ефективната реализация на основните стилистични и професионални цели на журналиста.

Що се отнася до **практическото значение на изследването**, необходимо е да се отбележи, че получените резултати могат да бъдат използвани в обучението по руски и български език като чужд, както и в университетски курсове по лексикология, стилистика, теория на превода и лингвокултурология. Изводите могат да послужат за основа при разработване на спецкурсове, свързани с езика на съвременните средства за масова информация (СМИ), медиалингвистиката и ролята на ЕИ в нея, интерпретацията на текста и межкултурната комуникация.

Настоящият дисертационен труд се състои от 182 страници научен текст: увод, четири глави, заключение; 13 страници библиография и 4 приложения.

Първа глава на дисертацията – „Лингвостилистична характеристика на каламбура като разновидност на езиковата игра” – съдържа обзорен исторически преглед на основните схващания за ЕИ и каламбура. Задачата е на базата на направените наблюдения да се изведат характерните особености на интересуващото ни езиково явление, с оглед на анализа му в съвременната руска и българска преса.

Представени са виждания за игровата дейност и ЕИ, на които са посветени множество трудове по философия и психология. В повечето от тях играта се определя като фундаментално свойство, свързано с човешката природа и вид дейност, която не

преследва конкретен практически резултат, а има една единствена цел – да достави удоволствие на участниците в нея.

Това внимание към играта предопределя по-нататъшния интерес към явлението „езикова игра”, чието съвременно съдържание се свързва с естетическата ѝ природа. Според Л. Витгенщайн, самият процес на словоупотреба е игра, благодарение на която децата овладяват родния си език. „Езикова игра ще наричам това цяло, което се състои от езика и тези видове дейност, с които той се преплита” [Витгенщайн 1985: 82]. Като доказателство се изреждат различни речеви ситуации: описание на човек или предмет, външните им признаци, разказ за хода на събития, молба или заповед, шеги или дори проклетия. Прави се изводът, че ЕИ представлява различни форми на живота, а езикът и реалността са съвкупност от ЕИ. В по-широк смисъл феноменът „игра” се разглежда като неразделна част от креативната дейност на човека, а ЕИ – като „използване на езика за постигане на надезиков, естетичен, художествен, най-често комичен ефект” [Норман 1994: 79].

Проследяването на историята и етапите на развитие на централната езикова единица в изследването – **каламбура** като разновидност на ЕИ – очертава една осмислена представа за неговото съдържание. Констатира се, че ако появата на играта на думи се отнася към XI–XVIII в., то произходът на думата ‚каламбур’ и до днес остава не докрай изяснен. В най-общ смисъл каламбурът се възприема от хората като шега и остроумие, основаващо се на сблъсъка/съвпадението на звученето или изписването на конкретни езикови единици с реализираното от автора изменение в плана на тяхното съдържание.

Проследяването на генезиса на понятието през различните исторически периоди откроява няколко основни схващания за каламбура. Той се приема като стилистичен авторски похват, „който е основан на комичното използване на еднакво звучащи думи с различно значение или сходно звучащи думи или група думи, а както и на различни значения на една и съща дума или словосъчетание” [Шчербина 1958: 7]; като „фигура на речта ориентирана към постигане на комичен ефект, в рамките на която една и съща последователност на езиковите знаци може да се възприема едновременно в няколко значения” [Кузнецова 2000: 23], и която е построена върху „семантичната многоплановост на думата или израза и представлява елементарна логическа грешка” [Скробньов 1975: 152].

Направеният исторически преглед на схващанията за каламбура, без да има претенции за изчерпателност, представя значителния смислов обем, влаган в понятието от българските и руските учени през годините. Въпреки това съществуващите днес интерпретации на понятието каламбур могат да бъдат полярно противоположни. Някои изследователи го възприемат като синоним на понятието „игра на думи” и като най-типичната разновидност на ЕИ [В. Санников, Е. Земская, Т. Гридина, Л. Цонева]. Други представят каламбура като разновидност на играта на думи или като „автономен” стилистичен похват [С. Влахов, С. Флорин]. Така или иначе, мнението на всички учени се свежда към едно: в основата на употребата на каламбура винаги стои стремежът на автора да постигне определен ефект на естетическо въздействие чрез нарушаване на нормативния канон при възприемането на езиковите единици. Благодарение на

неговата двуплановост творческото му използване позволява на автора да предостави на адресата максимални сведения чрез по-малък брой езикови единици.

Ето защо за изходна точка в изследването се приема разбирането за каламбура на Т. Гридина, според което той се определя като разновидност на по-широкото понятие ЕИ; като игра на думи, „създаваща едновременно паралелно двойствено възприятие на асоциативно свързани значения в съзнанието на адресанта и адресата; а също така като несъответствие между съдържателния и структурен план за постигане на комичен ефект” [Гридина 1996: 11].

Разглеждането на каламбура през призмата на съвременния публицистичен стил и останалите видове ЕИ е от съществено значение при разкриването на мястото и функциите му в текстовете на българската и руската преса. Това е необходимо и за неговото по-нататъшно разграничаване от оказионализмите, играта с графиката, с фразеологията, с прецедентните текстове, а също и за отчитането на близостта/различията между тях.

В структурата на съвременния журналистически текст в пресата реализацията на комичния ефект често е съпътствана от допълнителни авторови цели, продиктувани от актуалното състояние на публицистичния стил. Именно той в най-голяма степен (в сравнение с всички останали функционални стилове), е свързан с областта на социалните отношения и именно тук под влиянието на екстралингвистични фактори се случват най-забележимите промени в езика.

„Новият” публицистичен стил се характеризира с информационна наситеност, открито изразена позиция на автора, насоченост към адресата, достъпност на изложението, лаконичност, образност и изразителност. Социалната му значимост се определя не толкова от количествения обем и широките граници на разпространение, колкото от силата на нейното въздействие върху съзнанието и поведенческия стереотип на читателя. Тук се зараждат много от новите езикови средства, в които огромна роля играят ключовите думи, характерни за определена епоха или идейно направление.

На този фон пресата се разглежда в изследването като съвкупност от речеви произведения, обединени чрез комуникативни, функционални и семантични връзки; като един от основните източници на информация за случващото се в различни краища на света чрез актуални и оперативни текстове, отразяващи и формиращи общественото мнение; като решение на една прагматична задача – стремежът да се окаже въздействие върху масовата аудитория чрез преразказването под една или друга форма на значимо за обществото събитие.

Подчертава се, че всички най-активни езикови тенденции в пресата се характеризират с разнопосочност и противоположност. Например, от една страна, имаме субективизация на езика и явно усилване на експресивността и емоционалността чрез актуализиране на личностното начало и образа на автора. От друга страна се наблюдава прикриване на субективизма и откритото самоизразяване. Забелязва се противоборство и между тенденциите към демократизация и интелектуализация на езика, което води до по-сериозна полемичност и интертекстуалност, отразяващи медийния плурализъм на гледните точки. Отхвърлят се и се осмиват неактуалните митове и символи на предходни епохи, а журналистите, сваляйки „ветото” за

използване на конкретни езикови средства, проявяват явно пристрастие към онова, което преди е било недопустимо.

В първа глава се обръща внимание и на самия образ на журналиста, който влиза в ролята на събеседник и по-често говори от първо лице, заменяйки колективното начало с лично. Той изказва собствено мнение и свободно избира начините за създаване на виртуална полемика с читателя. Като средство за актуализиране на неговата фигура се използва диалогизацията на монологичния текст, която се създава чрез трансформация на прецедентни текстове, цитирания, препратки. Отбелязва се, че в този аспект особено продуктивна и перспективна е ЕИ и нейната разновидност – каламбурът. Те се представят като авторско красноречие и дързост, които максимално скъсяват дистанцията между езика и живота, отразявайки огледално действителността и съществуващата в нея субкултура.

Игровият принцип се разглежда като база за реализация на основните функции на публицистичния стил и пресата (в частност). Така например, заглавията, съдържащи ЕИ, се превръщат в катализатор на читателската реакция; т. е., реализира се една основна журналистическа задача – да се привлече вниманието и да се заинтригува потенциалният адресат, така че той да прочете статията докрай. В процеса на информиране този похват се определя от учените като „морално допустима” техника: (бълг.) „*Какво **разбUniCredit***” [К, 19.03.10] („*УниКредит Булбанк*“ – най-голямата българска банка с активи над 13 млрд. лв.); (рус.) „*Прилетит **друг-подельник** в голубом вертолете*” [Труд, 23.03.12] – заглавие към информационна статия, описваща опит за бягство от Волгоградския затвор с въртолет („*Прилетит **вдруг** **волишебник***“).

Споделя се мнението, че като една от главните форми на проява на ЕИ каламбурът все още остава недостатъчно изследван и описан от учените, както и се изтъква фактът, че в различните филологически области съществува сериозен разноробой в разбирането му. В лингвистичните трудове традиционно се обособява каламбурът, базиран върху значенията на думите: *многозначност*, при която се използват различни оттенъци в значението на една дума или *омонимия* при използване на съществуващо съзвучие. Е. Максименко разглежда явлението по-тясно и свежда понятието единствено до *полисемия*, *омонимия*, *паронимия* [Максименко 1983: 10]. И. Лазарев смята, че словесната игра се създава на основата на определени *синтаксични конструкции* и произтичащите от тях значения [Лазарев 1995: 11]. Психолингвистите говорят за: а) *специално създадени* каламбури и б) каламбури, *възникващи неосъзнато и непреднамерено*. В. Санников нарича първото „комизъм волен и неволен”, а второто според него се получава тогава, когато говорещият не осъзнава ефекта, произведен от речта му, т. е. в резултат на словесно недоразумение [Санников 2002: 23]. От литературоведска гледна точка каламбурът се разглежда като *фигура на речта*, съдържаща *нарочна двусмислица*, която възниква благодарение на обединяването в един контекст на две или повече значения на една и съща дума и изпълнява различни стилистични цели.

Теоретичната рамка, възприета в дисертационния труд при анализа на събрания корпус от руски и български каламбури, функциониращи в пресата, е на руските учени Г. Рахимкулова и В. Санников. В качеството си на вид ЕИ каламбурът се

разглежда като синкретично, експресивно по своя характер речево явление, обхващащо разнообразни форми на „игрови манипулации с думата, словосъчетанието, фразеологичния израз” [Рахимкулова 2004: 35], които се използват в заглавията на статии и рубрики, в отделни изречения от текстовете им, в карикатури, надписи и др.; като творчески „лингвистичен експеримент” [Санников 1994: 25–28], който позволява на журналиста да използва в пълен обем креативните си способности с помощта на целия потенциал на езиковите средства. Така не просто се подчертава определена мисъл, а се изразява лично отношение към описваното, като се набляга върху онази част от текста, която е важна за цялостното му разбиране. Чрез каламбура журналистът се стреми да предизвика прогнозируема реакция към съобщението си, която впоследствие да окаже въздействие върху широката аудитория.

В резултат на обобщаването на различните възгледи за природата и характерните особености на каламбура в пресата и въз основа на класификацията на функциите му, предложена от И. Качалова [Качалова 2010], в края на първа глава се разграничават следните 7 функции на каламбура, реализиращи се в съвременния български и руски печат:

- *експресивно-апелативна*, при която журналистът се стреми да привлече читателя и да задържи неговото внимание в рамките на непринуденото общуване, създавайки отношение към съобщението и въздействайки върху неговото мнение;
- *информативно-комуникативна*, при която журналистът целенасочено включва в играта желаната информация, като се стреми да създаде двустранна равноправна комуникативна връзка с читателя;
- *оценъчна*, при която журналистът изразява своето позитивно или негативно, но не безпристрастно отношение към съобщаваната информация;
- *маскировъчна*, която се реализира в случаите, когато авторът изразява чрез каламбура своето отношение в завоалирана форма;
- *творческо-естетична*, при която журналистът, организирайки средствата на езика и употребявайки ги нестандартно, създава нови асоциации, като акцентира вниманието не просто върху съдържанието, но и върху езиковата форма;
- *развлекателна*, при която, хедонистичният характер на езиковите манипулации се проявява в използването им заради самата игра, в удоволствието от самия процес и неговия резултат;
- *автоекспресивна*, при която с помощта на каламбура журналистът създава свой индивидуален, оригинален стил.

Във втора глава – „Структурно-семантични типове каламбури и техните стилистични функции в текстовете на съвременните руски и български печатни СМИ” – се описва богатият арсенал от езикови средства, които служат на журналистите в пресата за създаване на каламбури. Търсенето на всевъзможни начини за извеждане на знака от стандартния му контекст и тяхното активно използване в пресата целят постигането на висока степен на въздействие върху адресата. Ето защо най-голям интерес за изследването представляват онези каламбурни единици, в които

журналистът синтезира разнообразни похвати с помощта на различни взаимодействащи помежду си езикови средства.

Разглеждат се сложните взаимоотношения между лексикалните значения, участващи в създаването на каламбурите, в процеса на тяхното функциониране в руската и българската преса. Установяват се структурните модели, по които могат да бъдат построени каламбурите: самостоятелно произведение, словесен елемент от даден текст, заглавие, надпис към карикатури. По степен на разпространеност в рамките на един текст се разграничават каламбури: а) локализирани в едно изречение или реплика; б) присъстващи в повече от едно изречение или реплика; в) разпространени в по-голямата част от текста.

Обръща се внимание на синтезираната схема, предложена от В. Виноградов, според който, всеки каламбур се състои от 2 (два) елемента, представени чрез дума или словосъчетание: 1) „*стимулатор*” на зараждащата се словесна игра – „опора, водеща към индивидуално словотворчество” - винаги съответстващ на езиковите норми, и 2) завършващ каламбура „*палиндром*”, след реализирането на който и последващото му съотнасяне със стимулатора се заражда каламбурът и неговия стилистичен ефект [Виноградов 2001: 15-16]. При това не е задължително двата елемента в публицистичния текст да се намират един до друг, главното е те да са употребени в рамките на един контекст. Следователно, за задължителни елементи на всеки каламбур се приемат *ядрото* и *базовия контекст*. Ядрото се състои от два различаващи се по съдържание фонетични/графични/тъждествени/сходни елемента и се образува от асоциативния потенциал на думата. Базовият контекст очертава границите на полето за реализация на каламбура и има изключително важно значение за реализиране на крайния ефект от него: ориентирайки се към системните стереотипи, съществуващи в съзнанието на носителя на езика, той разкрива нова връзка, представя предмета в неочакван ракурс. Окончателният каламбурен ефект се счита за постигнат след встъпването на знака в новия асоциативен контекст.

Изхождайки от позицията, че каламбурите, построени върху фонетичното сходство между две единици, представляват не просто игра на звуци, а игра с несъвместими значения на думи, създадена на основата на несъответствие между графиката и семантиката, звученето и значението, разграничаваме два структурно-семантични вида каламбури – лексикални/фразеологични и граматични.

От широко представените в руската и българската преса каламбури, функционирането на които може да бъде отнесено към лексикалното равнище, изследването се фокусира върху анализа на следните типове **лексикални каламбури**:

Полисемантичен каламбур. В основата на дадения тип лежи сблъсъкът между различните значения на думата. Той възниква в конкретно, създадено от субекта на речта словесно обкръжение, което насочва вниманието на читателя едновременно към две възможности за тълкуване на изказването. Най-често двуплановостта на възприятието се постига чрез обяснение на думата с помощта на други, конкретизиращи я думи: (рус.) „*За **что** повесим? За шею!*” [АиФ, 31.03.13]. Интригуващото заглавие перефразираща ключови реплики от разговора на Йосиф Сталин със знаменитата Любов Орлова. На прием в Кремъл Генералният секретар на КПСС

запитал актрисата, дали съпругът ѝ не я обижда, за което властта би го обесила. «Но за какво?» – изплашено запитала Орлова. «За врата», – сериозно отговорил Вождът. Игровият текст, отразен в примера, се базира върху наслагването на два семантични пласта при използването на многозначността на определителното местоимение *‘что’* в рамките на контекста: 1) *за что?* като характерна за разговорната руска реч въпросителна формула, свързваща причината, поради която е приета съответната наказателна мярка и 2) *за что* – строго в ролята на определително местоимение със значение *за коя част от тялото*.

В каламбурната игра, основана на многозначност, се включват различни видове значения, а най-често и в руската, и в българската преса се използва прякото и преносно значение на думите и словосъчетанията: (бълг.) „*Хотели свалят звезди, не и цени*” [24 часа, 13.02.10]. В цитирания пример каламбурът възниква от използването на значенията на думата *звезда* и интерпретацията на словосъчетанието *свалям звезди*: 1) *звезда* като небесно тяло и *свалям звезди от небето* в переносното му значение *‘давам големи, но неосъществими обещания’*, 2) *звезда* като символ на хотелска категоризация в прякото разбиране на словосъчетанието, т. е. понижаване на категорията на туристическия обект. Конкретизацията на смисъла на думата не се случва изведнъж. За да бъде декодиран каламбурът, са необходими части от секундата за възстановяване на логическите връзки между познатите значения на полисемантичната дума. През това време се създава езиковата връзка между тях и се актуализират необходимите фонове социокултурни знания на читателя.

Значението на полисемантичната дума може да бъде представено в неочакван ракурс и благодарение на ситуативно обусловен смисъл, създаден чрез разнообразни стилистични средства. Такива средства могат да бъдат: вмъкване, изменение или добавяне на компоненти, елипсис и др.: (рус.) „*Николя Саркози ждeт ещe oдин cрок – тюремный*” [Труд, 04.07.12]; (бълг.) „*Грипът поваля Нанев с 2,5 млн*” [СТ, 01.02.11]. Всеки един пример за успешен полисемантичен вестникарски каламбур трябва да постига следните търсени от журналиста резултати – да оказва въздействие върху читателя, който след самостоятелно усилие да получи удоволствие от отгатнатия ребус на словесната игра.

- *Омонимичният каламбур* в пресата се създава чрез умишлено изграждане на несъществуващи семантични връзки между значенията на съвпадащи фонетично и/или графично думи. Журналистът залага на читателското очакване, че формално съвпадащи думи ще съвпаднат и по своята семантика. Така на мястото на подчертано отсъствие на смислово тждество възниква игра на думи. Когато омонимията става явна, се създава ефект на „излъганото очакване”, който носи особен прагмастилистичен заряд. За руската и българската преса са типични следните видове омоними за създаване на каламбур:

а) *междуетикови омоними* – съотношението между звук и смисъл се базира на изключително важния за възприемането синтез, нарушаването на който не отговаря на необходимостта от съответствие между фонетичната форма и лексикалното значение на думата. Ето защо фонетично тждествените двойки думи в различните езици са богат материал за създаване на каламбури. Те се срещат често в руската и

българската преса: (рус.) „*И star, и млад*” [МК, 14.11.13] (англ. ‚*star*’ - звезда и кратката форма на руското прилагателно старый - ‚стар’); (бълг.) „*Post и молитва*” [KL, №16, 2014] – статия, посветена на възможността за он-лайн изповядване (същ. *post* 1: ‚въздържание за определен срок от храна и други ограничения по предписание на църквата’ и същ. *post* 2: комп. жарг. (англ.) ‚съобщение, публикувано в Интернет’). Подобни омонимични англицизми обикновено се използват в пресата без съпътстващ ги превод, с презумпция за безпроблемното им разбиране от страна на читателя;

б) *антропоними, топоними, абривиатури, термини* – анализът на вестникарските каламбури, основани на омонимия, обхваща следните примери: (рус.) „*Ринго Старр, но духом бодр*” [МК, 09.06.11], „*Скажет ли Сборная „Мерси, Баку?”*” [КП, 13.10.13], „*АН-2* (заб. авт.: Виктор Ан, руски спортист от корейски произход) *приземлился*” [КП, 04.04.14]. Отбелязва се, че собствените имена като обект на словесна игра в повечето случаи изискват от руския или българския читател наличие на съответните културологични знания, докато осмислянето на каламбурите, създадени въз основа на термини, обикновено не предполагат задълбочени фонове знания.

в) *етимологичните омоними* в руската и българската преса възникват в резултат на случайно съвпадение на думите, но притежават блестящи възможности за създаване на каламбури:

Коалиция

Нашите наблюдения показват, че в подобни примери лингвистичният хумор е свързан с нехарактерна употреба на езикови средства в нетипичен контекст. Това води до двусмислие и нова, несвързана с действителността, трактовка на прочетеното. За осмислянето на каламбура се изискват определени умствени усилия от страна на читателя. Да разгадаеш подразбиращото се е непременно условие за реализация на комичния потенциал на използваните изразителни средства, но за целта е необходимо наличието на съответни фонове знания и асоциации: (бълг.) „*No smoking не значи «без смокинг»*” [Труд, 15.05.11];

г) *омофони и омоформи* като материал за изграждане на каламбури се срещат по-често в руските, отколкото в българските вестници: (рус.) „*Везет тому, кто везет*” [КП, 08.04.11];

д) *омографите* присъстват рядко в руските и българските вестници;

е) характерното само за руската преса съвпадение между *звучането* на дума и *предложно-надежно словосъчетание*: „*На безрыбье Ирак – рыба*” [МК, 22.12.12], срв.

с фразеологизма *на безрыбье и рак – рыба*; *„И на Халка нашлась нахалка”* [МК, 20.09.12] (Хълк – бразилски футболист, който играе в петербургския отбор „Зенит”).

• *Пароними*. Употребата им във вестникарския каламбур е свързана с представата на журналиста за общите принципи, свързани със строежа на езика и тяхното нарушаване. В случая, имаме налице разлагане на лексикалната единица на съставните ѝ части, които влизат в ребусна игра на смисли. Семантичните различия на използваните пароними в пресата могат да бъдат както „много незначителни, така и радикални” [Цонева 2000: 112]. Българските и руските вестници изобилстват от подобни примери: (бълг.) *„Крън в очите”* [К, 13.09.12] (заб. авт. Крън е най-младият град в България, срв. фразеологизма *трън в очите*), *„Корпоративна банда”* [К, 30.04.10] (срв. Корпоративна банка); (рус.) *„К Украине поворачиваются Западом”* [КЪ, 30.04.12] (срв. израза *повернуться задом*), *„Мир, трун, май!”* [КЪ, 03.05.11] (срв. съветския лозунг *Мир, труд, май!*) и др.

В изследването всички паронимни каламбурни примери са условно разделени на следните типове:

- повторение на думи с еднакъв корен: (рус.) *„Министр связи обошелся без связей”* [МК, 23.05.12]; (бълг.) *„Говори се за... евтино говорене”* [К, 05.09.12];
- „сблъсък” на два и повече паронима в рамките на едно изказване с цел да се подчертае различното им значение: (рус.) *„Сорвали и соврали”* [МК, 02.09.11]; (бълг.) *„С думи прости или просто думи”* [К, 02.07.10].
- римуване на пароними: (рус.) *„Дуры для процедуры”* [МК, 25.06.11]; (бълг.) *„Рут Колева по Коледа”* [К, 13.09.12];
- „скриване” на пароними, когато единият от тях присъства, а другият остава „скрит”: (рус.) *„Днем с огнем не сыщик”* [КП, 19.11.13] (срв. днем с огнем не сыщешь).

Каламбурни okazjiонални пароними. При анализа на текстовете бе възможно да се класифицира отделна група каламбури. В руския пример *„Выборы. Да, к сожалению, они закончились, и наступили обычные серые ПУТНИ”* [МК, 06.03.12] две неродствени думи – съществителното *будни* (делници) и нарицателното *Путин* – са подложени на авторска трансформация, без да съществува формално сходство между тях. Като резултат от сближаването им в контекста възниква каламбурен okazjiонален пароним, благодарение на който авторът привлича читателското внимание и изразява саркастичното си отношение, дискредитиращо реалността в Русия при управлението на спечелилия за пореден път изборите президент.

Окаzioniалните пароними в пресата изпълняват функцията на атрактори на вниманието на читателя към текста. Те въвличат масовата аудитория в процеса на разпознаването на смисъла, заключен в тях. Оригиналната им и нестандартна форма събужда въображението. Те лесно се запомнят, тъй като имат разговорна обогрeност и са носители на тънък хумор, изразявайки отношението на автора към най-значимите личности и събития на времето, едновременно „разширявайки езиковата картина на света и разрушавайки стереотипните представи за границите на нормативната употреба и формоизменението на дадена ЛЕ” [Вороничев 2014: 706].

Интерес представляват и регистрираните случаи на руски и български каламбури, в които е използвана *междуетезикова паронимия*: (рус.) „**Къюр**”ам на смех” [КП, 11.06.12] (англ. пънк група Cure); (бълг.) „Вместо «Любе», Любо от «Те»” [СТ, 16.05.14].

Случайно звуково сходство. Анализът показва, че както за руските, така и за българските журналисти е много по-лесно да се съпоставят различни думи на основата на каквото и да било звуково подобие. Това осигурява бързо и приемливо създаване на комичен ефект, който привлича вниманието на читателя. Особено актуално е то в случаите, когато материалът трябва да бъде създаден за много кратък период от време: (бълг.) „Срок на **готиност**” [KL №16, 2014], срв. с израза *срок на годност*.

- *Каламбурна антонимия*. Необходимо е да се отбележи, че словесната игра с антоними в пресата се използва за акцентирание на значението или отношението към предмета или обекта, за който става дума. Българските журналисти често прибегват към използване на този езиков похват: „**Евтин** бунт срещу **скъпия** бензин” [Земя, 14.03.10], „Цветанов – с **чисти** доходи и **мръсни** подозрения” [Монитор, 25.02.10].

Антонимията сама по себе си невинаги е достатъчна за създаването на сполучлив каламбурен ефект. Поради този факт журналистите могат да включват допълнителни „инструменти” (омонимия, многозначност, звукови сходства), които служат като спомагателни средства за формирането на нов каламбур: (рус.) „**Не мирный Мирный**” [КЪ, 02.09.11] (град Мирный, Русия).

- *Фразеологичен каламбур*. В отделна част на втора глава като обособена група са разгледани каламбури, създадени на основата на фразеологизми, които имат свои специфични характеристики и особености в пресата. При трансформацията им руските и българските журналисти често използват само някои от лексикалните елементи на фразеологичния израз или „преосмислят“ отделни негови компоненти. Отбелязва се, че най-продуктивна се оказва трансформацията на образни фразеологизми. При използването на този тип каламбур се разчита на познаването на фразеологизмите и прецедентните текстове от адресата. Завързва се своеобразен игрови диалог между журналиста и читателя, който е съпроводен с предложение за оценка на информацията в игрова форма: (рус.) „**Спасите наших, душно!**” [МК, 24.5.14] (SOS сигнал на руски език ,спасете наши души’); (бълг.) „**И тази пролет пукна, а идиотите – не**” [Труд, 25.04.14].

Характерно за пресата е, че фразеологичните каламбури се пораждат от контекста на актуалните събития и ситуации, което води до буквализиране на техния смисъл. За буквализирането също така спомагат абстрактността на общоезиковата семантика и конкретиката на речевата семантика на фразеологизма: сам по себе си, той може да представлява една цяла история или да се представя като част от чужда конкретна история: (рус.) „**Владислав Александрович, ну Вы и зажгли!**” [КП, 11.02.14] (заб. авт.: Третяк, запалил олимпийския огън в Сочи 2014, срв. *зажигатъ* на вечеринке (*жарг.*) ,купонясвам’).

В дисертационното изследване е отделено специално внимание на **граматичните средства** за създаване на вестникарски каламбур, въпреки че те

разполагат със значително по-ниски възможности за реализация на оценъчната функция и оказване на експресивно-емоционално въздействие на читателя. Съзнателното нарушаване на типичните синтактични конструкции като отклонение от синтактичния стандарт води до т. нар. каламбурен ефект на „излъганото очакване”. За такива нарушения при създаването на каламбури в пресата смятаме:

- *каламбурната зевгма*, която се сравнява с преднамерено алогично изказване, в което каламбурният ефект зависи от степента на семантичната отдалеченост на думите в реда, което спомага за преосмислянето и разширяването на разбирането им, а не от семантичните нюанси, актуализирани в думата ядро: „*Дочь демократического мэра Собчака, в ванне, в норке и в шоколаде ...*” [НГ, 02.03.07] (жарг. , все в шоколаде’ – сладък живот).

- *полистилизи́змът* също се отразява на синтактичния строеж на текста в пресата, сблизявайки писмената с устната форма на речта. Това присъства в каламбура във вид на пропуск на структурно необходим езиков елемент. Непълнотата на изказването намира израз в следните синтактични средства:

- *синтактична компресия*, при която журналистите пропускат вътрешното звено на конструкцията, запазвайки крайните, но именно те съдържат търсения смисъл: „*Властителей – в души. Пусть отмоются*” [НГ, 02.03.07] (властители душ) или

- *парцелация* (изкуствено делене на изказването на самостоятелни изречения), при която се променя първоначалното възприятие на думата: „*Эконом? Класс!*” [АиФ, 29.08.12] ((разг.) економклас – икономична класа). Това е актуален начин да бъде привлечено вниманието на адресата. Прекъснатият характер на връзката в подобни конструкции и функцията на допълнителния изказ дава възможност на журналиста да разшири и уточни информативната страна на изказването чрез въвеждане на нови факти и сведения. Не по-малко важна е и ролята ѝ като начин за емоционална аргументация на автора пред адресата.

Във втори раздел на главата се разглежда **семантичната структура** на каламбура в пресата, която съдържа четири константи (предметно-логичен, експресивно-стилистичен, асоциативно-образен, функционален) и два променливи (фонов, социално-локален) компонента.

Предметно-логичният компонент е мотиватор и основа, която служи за създаването на каламбура. Той включва екстралингвистичната действителност, явленията, историите, фактите, възбуждащи информационния глад на съвременния журналист и неговия адресат; това е основната тема на каламбура. *Социално-локалният компонент* отразява специфична информация: географска, историческа, джендърна, възрастова, професионална и други. Важни компоненти на информационната структура на вестникарския каламбур, отразяващ актуални събития и масови явления, са *експресивно-стилистическият, асоциативно-образният и фоновият*. Подробно са анализирани функционалните съставни части на каламбурния пример „*С Никитой Михалковым случился «Солнечный удар»*” [КП, 08.08.13]. Неговата структура съдържа следните компоненти:

- *предметно-логичен компонент*, т. е. фактът на приключване на снимките на новия филм по произведения на И. Бунин;

- *фонов компонент*, т. е. режисьорът Никита Михалков;
- *асоциативно-образен компонент* – слънчев удар;
- *експресивно-стилистичен компонент* – глагола „случился” + омонимия

между наименованието на болезненото състояние, при което се наблюдава разстройство на работата на главния мозък като следствие от продължителното въздействие на слънчевите лъчи върху непокритата повърхност на главата, и названието на новия филм на знаменития режисьор. При създаването на това заглавие авторът на статията автоматично реализира изброените по-горе функции на каламбура в публицистичния текст.

Като залага в основата на семантичната класификация на каламбура характера на семантичните връзки между думите, В. Санников определя три основни типа каламбури. С оглед на тази широко призната класификация, примерите за вестникарски каламбури са диференцирани в дисертацията на следните типове: „съсед”, „маска” и „семејство”. Подчертава се, че в контекста на пресата въздействащият потенциал на първите два типа е много по-голям, отколкото на последния, тъй като те се основават на сблъсък на смислите, и следователно, в по-голяма степен са драматизирани: (рус.) „*Безделова оставили без дела*” [МК, 23.10.13]; (бълг.) „*Северозападнала България още повече запада*” [Труд, 25.05.10]. Каламбурите „маска” и „семејство” съдържат множество допълнителни смисли: (рус.) „*Все как по Маслоу*” [КЪ, 27.02.12] (по Маслоу). Те обогатяват буквалния смисъл на изказването и го издигат в ранг на философско обобщение.

В края на втора глава се проследява яркото присъствие и реализацията на **стилистичните функции** на каламбура в руската и българската преса.

Анализът отвежда към понятията „стандарт” и „експресия” и съчетаването им в рамките на организацията на системата на съвременния публицистичен стил. По отношение на езика на пресата стандартизацията се оценява като общоезикова черта, реализираща общоезикови тенденции. От друга страна се наблюдава взаимодействието ѝ с експресията в случаите, когато стандартът противостои на тенденцията за създаване на нови речеви формули. Експресивността, на свой ред, се приравнява към категорията начин на изказване, тъй като увеличава силата на въздействието му върху читателя с помощта на разнообразни изразни и изобразителни средства.

За да се стигне до въздействие обаче, първо е необходимо да бъде привлечено ограниченото по време внимание на читателя. При представянето на огромния поток от актуални новини пресата е принудена да прибегва към така наречените „капани на внимание”, в ролята на които журналистите често „залагат” каламбура. Той се представя на читателя като нерешена задача във вид на съмнителна по своята достоверност информация поради изкривеното фонетично или графично съдържание: (рус.) „*Бедность и порог*” [МК, 01.06.12]; (бълг.) „*Не сме равни, някои са по-ниски*” [<http://bgvesti.com>]. В посочените примери игровият маниер е насочен към оптимизация на *информативната функция* и следващо *въздействие* върху адресата.

Творческо-естетичната функция започва да се проявява от момента, в който авторът обръща внимание на външната обвивка на изказването си, оценявайки

възможността за словесен израз на информацията: (рус.) „Андеграунд или деградаунд?“ [МК, 18.11.11].

Анализът показва, че *апелативността и експресивността* на каламбура се реализират тогава, когато субектът на речта влага в него личното си отношение към разглежданата тема. До тях се прибъгва в случаите, когато е необходимо да се намерят нови средства за внушение и въздействие върху съзнанието на адресата: (бълг.) „*Който ги учи, той ще получи*“ [Труд, 05.03.12].

Необходимо е да се отбележи, че каламбурът в пресата не просто отразява действителността, но се явява и ефективен начин за нейната оценка. *Оценъчността* е основен стилообразуващ фактор, който играе важна роля още при написването на статията. Тя се крие в самия избор и класификацията на факти и явления от ежедневието и освещаването им от определена гледна точка с помощта на специално избрани лингвистични средства. Всичко това мотивира употребата на каламбурите в пресата, които свободно изпълняват функцията на косвена социална и морална оценка, в резултат на което позицията на журналиста остава замаскирана, а неговите идеологически ориентири се изразяват завоалирано.

Обобщените резултати от анализа на функциите на каламбура в пресата дават възможност да се формулира изводът, че той притежава функционалната особеност на метаоценка, в рамките на която журналистът оценява събития от реалния живот и предлага на читателя да направи същото, но вече на фона на лингвокреативния начин, по който е бил създаден самият каламбур.

В трета глава на дисертацията – Стилистична типизация на каламбура в руската и българската преса – се обръща внимание на структурата и функционирането на руския и българския каламбур от гледна точка на използваните от журналиста стилистични ресурси на лексикално равнище. Диференцират се основните лексико-семантични пластове и се определят особеностите им във вестникарския каламбур. Обсъжда се ролята на експресивно-емоционалния оттенък като допълнителен елемент на оценъчното съдържание.

Формулира се понятието „типизация“, което се използва в изследването като частен случай на многоплановия и общонаучен термин „типология“, носещ различно тълкуване и разбиране в отделните науки, в зависимост от задачите, които е призван да решава. В рамките на предприетия анализ типизацията се разбира като: установяване на стилистичните и социокултурните особености при реализацията на каламбура в дискурса на вестникарската публицистика; определяне на стилистични типове и подтипове на каламбура въз основа на характера на стилистичната окраска на неговата лексическа основа; определяне на специфичните характеристики на вестникарския каламбур в социокултурен аспект.

В началото на първи раздел се прави кратък обзор на функционалните стилове в литературния език и стиловата принадлежност на езика на пресата като част от съвременните СМИ. Разглеждат се двете разнопосочни тенденции, характерни за днешната руска и българска преса – интелектуализацията и демократизацията. Първата представлява тенденциозно усложняване на публицистичния текст, благодарение на

широката употреба на хумора и иронията, прецедентните изказвания, скритите намеци и подтекста. Втората отстранява диференциацията между официалната и спонтанната, устната и писмената реч, което подпомага образността и експресията при предаване на информационното съобщение, както и неговата оценка чрез проникналите в съдържанието на статията множество думи и конструкции, несъответстващи на нормите на литературния език.

В тази част от изследването вниманието се насочва към разграничаване на „качествения“ от „жълтия“ периодичен печат, както и към техните специфични характеристики. Това е важно за стилистичния анализ на каламбура с оглед вида на разглежданите в дисертацията вестници и списания. Аргументира се изборът на „качествените“ издания като основен източник за ексцерпиране на материала за лингвистичния анализ на каламбуриите в пресата.

Един от основните признаци на „качествената“ преса е отразяването на актуални теми от различни области, вълнуващи съзнанието на интелigentния читател и задоволяващи неговия интерес в областта на обществените и социални въпроси на национално и световно равнище. Всички експертни анализи, коментари и оценки стават в условията на спазване на информационната етика и употребата на литературна лексика като основни изисквания към публицистичния стил. Независимо от това, кое от избраните „качествени“ издания разглеждаме, то е многотиражно, отразява широк кръг от теми и въпроси на ежедневието и това го превръща в източник за обогатяване на знанията на масовия адресат. Логичното следствие от този факт е несъзнателната оценка на публицистичния език, който бива усвоен от читателите, а това повлиява глобалното формиране на речевата култура и стандартите за езиково поведение като съставни елементи на езиковия обществен вкус.

Под „вкус“ се разбира подходът на индивида към оценяването от него явление, склонността му да избира правилното и естетичното, което съотнасяме към културата на журналистическото речево поведение. В голяма степен това важи за авторските вестникарски каламбури, присъствието на които в „качествените“ издания се смята за позволено при предаване на информация и нейната оценка. Необходимо е обаче да се има предвид, че тиражирането на нелитературна лексика под формата на „шегичка“ създава илюзията за допустимост на употребата ѝ. Така например, наблюденията ни показват, че като обект на словесна игра в руската преса често се използва просторечна лексика или фразеология, което изкуствено повишава нейния статут: (рус.) *„Торжество дерьмократии“* [МК, 22.10.11]. В работата употребата на единици от нелитературната лексика в условията на реализация на функцията „принизяване на речта“ се определя като неспазване на основния нормативен критерий на публицистичния стил и нарушаване на професионалната норма от страна на журналиста, който носи отговорност пред читателите за използвания от него език.

Представен е опит за определяне на стилистичния характер на вестникарския каламбур чрез анализа на неговата лексикална основа (анализът на отделните примери е представен в Приложения 1 и 2 към дисертацията) от гледна точка на нейната отнесеност към разновидностите на литературния и нелитературния език, която се определя на базата на речниковото описание в посочените в труда академични издания.

Описано е наблюдението, че в борбата против обезличаването на езика на публицистиката интензивно и във всички нейни жанрове се разпространяват елементи на разговорния стил. Те се срещат на първите страници на изданията, намират място в заглавията на статиите и се внедряват в самото съдържание на журналистическите материали, а, следователно и неминуемо, във вестникарските каламбури. Употребата на пластове от разговорния стил в каламбури в пресата се оценява като възможност да се повиши потенциала му да въздейства интелектуално и емоционално на читателя, както и да изразява авторовата оценка.

Наред с общоупотребимата разговорна лексика, в структурата на някои от разглежданите каламбури присъстват характерни за определени професии социолекти: (рус.) „**Вводка столичная**” [МК, 25.03.11] – „вводка” (журн.) ,кратко въведение към статия’; (бълг.) „**Летящ start-up**” [К, 26.11.10] – (англ. иконом.) „start-up” се употребява по отношение на компании с краткосрочна история на пазара.

Описват се случаи от руската и българската преса, в които най-сериозни новини и официална информация се поднасят на читателя чрез каламбури, построени върху снижаващи публицистичния стил лексикални елементи – грубо просторечни думи и изрази: (рус.) „**Что с рейтингами России? А Fitch его знает!**” [КП, 21.03.14] (фиг знае). Използва се жаргонна лексика, чиято роля е да служи на експресивното преименуване на предметите или явленията. Така в рамките на разглежданата стилистичната типизация на каламбура разграничаваме следните видове жаргон: общоупотребим, младежки, професионален и криминален: (бълг.) „**Сините – на червено**” [СТ, 01.03.10]. Нарушаването на нормите на публицистичния стил чрез употреба на нелитературен език в каламбура се оправдава, ако това е послужило за реализацията на една от неговите основни стилистични функции: повишаване на експресията и увеличаване възможността за влияние върху оценката на читателя чрез елиминиране на границите на официоза и скъсяване на дистанцията между него и журналиста. Случаите, при които нелитературните думи създават предпоставки за неоправдана вербална агресия и формиране на лош вкус, се определят в изследването като неуместни.

При анализа на каламбура в **руската преса** са открити три **стилистични типа** в зависимост от качеството на използваните в основата му думи. Примерите показваха, че на 165 каламбура се падат 115 примера, отнасящи се към **литературния тип**, 24 към **нелитературния** и 26 към **хибридния стилистичен тип** на лексикалната основа на каламбура.

Процентното преобладаване на примери от литературния тип, съответства на нормите на публицистичния стил. Когато литературната лексика в основата на каламбура се намира в обкръжението на други литературни думи, примерът е отнесен към **литературния тип** каламбур. За него не са присъщи просторечието, вулгарността, агресията: „**Баловни судби**” [МК, 03.04.12] (судьбы), „**Мечты смываются**” [КЪ, 16.07.12] (сбываются). В сравнение с другите два типа, тези каламбури звучат хумористично, но по-неутрално. В някои от случаите те носят и елемент на поетичност: „**До Бали в сердце**” [КЪ, 19.11.11] (боли). Това добре се забелязва в примерите, в които

присъстват прецедентни текстове: „*И грянул бром*” [МК, 02.09.11] (гром – „A sound of thunder”, Р. Бредбъри).

Лексикалният материал, от който се създават каламбури, може да има и официален характер. Най-често, въпреки строгостта на деловия стил, каламбурът му придава хумористичен нюанс: „*Почва до востребования*” [КЪ, 07.04.12] (почта); „*Посол доброй роли*” [КЪ, 30.05.11] (воли). Това се отнася и за случаите, в които е „задействана” терминология: „*Штабные мучения*” [КЪ, 02.04.12] (учения).

Когато в структурата на каламбура присъства разговорна лексика, ненарушаваща нормите на литературния език, или самата лексикална основа се намира в обкръжението на елементи от разговорната реч, целият каламбур придобива разговорно-хумористична окраска: „*Жить не тушить*” [КЪ, 28.07.12] (тужить).

Регистриран е и случай, в който непринадлежащи към регистъра на нелитературните лексеми – прилагателното име „национальный” и термин от областта на медицината, попадайки в каламбура, придават на заглавието „*Наци-анальная идея*” [МК, 28.05.12] вулгарна, нелитературна стилистична окраска.

Към хибридният тип са отнесени каламбури, в чиято основа журналистът се е възползвал от „кръстосването” на литературна и нелитературна лексика: „*Без плагимата?*” [МК, 13.03.11] (плагиат + мат, благим матом). Когато литературната дума в основата си взаимодейства с просторечна лексика или жаргон, стилистичната окраска на целия каламбур се променя в посока на просторечния, грубия или вулгарния: „*И шо? Не вечер!*” [МК, 08.08.12] (еще не вечер). Поради факта, че стилистичната оцветеност на целия каламбур се формира по йерархична структура, в която доминираща и стилообразуваща е нелитературната лексика, посоченият хибриден стилистичен тип се разглежда наред с характеристиките на нелитературния тип лексикална основа на каламбура.

От 50 каламбура с употреба на нелитературна лексика или образувани чрез „кръстосване” на литературна с нелитературна към разговорно и грубо-просторечните думи са отнесени 19 примера, 18 към жаргона и още 2 към социолекта. Описани са 13 случая на каламбурни авторски неологизми.

Важно е да се отбележи, че използването на нелитературна лексика в руските и българските вестникарски каламбури не е самоцелно и винаги е обвързано с темата на статията, което води до извода, че изборът именно на тези единици е обусловен от няколко фактора:

а) увереността на журналиста, че, снижавайки стила, може да се скъси дистанцията с масовия читател с помощта на ефекта от по-личното, доверително общуване: „*Пить или не пить? – не вопрос, Коленька!*” [МК, 22.05.12] (срв. Быть или не быть, вот в чем вопрос). Използването въпросително изречение и отговорът на него създава ефект на „вътрешна диалогичност” [Дускаева 2002: 17], тъй като журналистът задава въпрос и отговаря на него не от свое име, а от името на по-широк кръг лица;

б) отношението на автора към конкретен факт, предадено в „хитроумна” форма, съдържаща „висока” лексика или сложна терминология, може да постави под съмнение нейната обективност, тъй като съществува риск читателят да не може да се асоциира с образа на високообразования и компетентен автор. Но в простата,

непринудена и достъпна за всички форма, от позицията на съмишленик, вестникарският каламбур ще бъде правилно възприет от читателя: „*Народ с голоду не помрот*” [МК, 30.07.13] (гл. в 3 л. ед. ч. ,помрет’ и абрив. ,мрот’ – минимална работна заплата);

в) нелитературната лексика не само приковава вниманието на читателя, който не очаква да я срещне на страниците на пресата, но събужда неговия естетически вкус, а това стресиращо го „приземява” и „отваря очите” му за конкретните факти: „*Смотрю Лигу, вижу фигу*” [МК, 30.11.12] (Шампионска лига на УЕФА);

г) в някои случаи се наблюдава агресивност или нетърпимост от страна на журналиста по конкретен въпрос и това намира израз в неговата критична оценка: „*Мор в законе*” [МК, 16.01.13]. Идеята за каламбуризация на словосъчетанието *вор в законе*, отнасящо се към криминалния жаргон, е използвана с цел да се пресъздаде атмосферата на престъпност, започвайки още от заглавието на статията, а избраната за лексикална основа на каламбура дума *мор* само подпомага възприемането на крайно негативната оценка на ставащото в Русия;

д) в други случаи, когато става дума за заглавия, нелитературната лексика опростява задачата на журналиста да представи темата на статията: „*Счастье луковое*” [КЪ, 02.05.11] – статия за ползата от лука при приготвянето на супа;

е) за възможна причина се посочва и манипулацията на читателското мнение чрез изразяване на отношение към дадено събитие в по-груба форма: „*Как Верховный суд геем не дал*” [МК, 14.09.12] (1/ не давам; не разрешавам; 2/ ,не пускам’ на някого);

ж) понякога журналистите прибегват до нелитературна лексика, без да осъзнават доколко сполучлив е изборът на конкретната дума. Те не се замислят над характеристиките ѝ или не ги познават, но я използват, тъй като именно тя най-добре „подхожда” за създаването на каламбура. Такъв е примерът с незафиксирания в речниците дума *рус*, използвана в необходимото за автора значение ,*русский*’: „*Рус не играет в хоккей!*» [КП, 12.12.12] (трус не играет в хоккей).

Преобладаващото количество **български вестникарски каламбури** съдържат в основата си литературна лексика. Затова към литературния стилистичен тип каламбур са отнесени 34 примера от 52, към нелитературният – 4, към хибридният – 14.

В сравнение с руската, в българската преса журналистите се въздържат в по-голяма степен от използването на нелитературни думи в каламбури. За постигане на целите, изброени по отношение на причините за употребата им, журналистите предпочитат да използват само елементи, отнасящи се към регистъра на разговорната реч, която е отнесена към литературния тип: „*Ремонти до дупка и после пак дупки*” [Труд, 08.05.12] и др..

Описани са примери за хибриден тип каламбури, построени чрез кръстосване на литературна лексика с просторечия или различни видове жаргон: общ, професионален и младежки. При формирането на стилистичната окраска на каламбура са отбелязани изключения от правилото за йерархичната позиция на нелитературната лексика по отношение на литературната: „*Glass народен*” [К, 28.11.12]. В примера е използвана чуждоезична дума при наличие на литературно съответствие в българския език (стъкло). Това ни дава право да отнесем каламбура към хибридният тип. Но в

дадения случай нелитературната дума не снижава стила, а тъкмо обратното – придава окраската на висок стил, като не позволява на нелитературната лексика да изиграе своята доминираща роля във формирането на стила на заглавието.

Освен английски думи в българските вестникарски каламбури се срещат и турцизми: „Събуди се бе, *серСЕМ*“ [Труд, 10.07.12] (СЕМ - Съвет за електронни медии). Според нас това не е случайно, тъй като лексиката с турски произход в българския език принадлежи към „особен стилистичен пласт“ с ярко изразена разговорна експресия [Бояджиев 2002: 191], която е много важна при функционирането на каламбура в пресата.

В края на трета глава се формулира изводът, че от гледна точка на йерархията в рамките на каламбурното цяло, главната стилистична роля принадлежи на нелитературната лексика, която доминира над разговорната, а елементите от разговорната реч доминират над литературните думи. Във всички примери, отнасящи се до нелитературния тип каламбури, отвъд неговите граници остават строгостта, официалността, предубедеността, поучението от страна на автора. В същото време се нагнетяват и стават емоционално близки на читателя негативизмът, възмущението, критичната оценка, достигаща до категорично осъждане.

В началото на **Четвърта глава – „Социокултурна типизация на каламбура в руската и българската преса“** – вниманието се фокусира върху *социалните интереси*, тъй като те играят доминираща роля в социалния и културен живот на съвременното общество. Не е без значение и фактът, че интересът говори много за мотивите на поведение у отделния човек и социума. Ето защо широтата на понятието „социален интерес“ според тълкуването в дисертацията включва не просто удовлетворяване на социалните ни потребности, но и стремежа да се контролира разпределението на обществените блага, духовните и материални ценности. Той се реализира чрез присвояване на компетенциите на такива структури като СМИ, чиито функции постоянно осигуряват на обществото нова и актуална информация. Това се обяснява с влиянието на медиите върху формирането на мисленето и начина на живота на хората и с крайната им цел – да въздействат, моделирайки в съзнанието на широките маси необходимото отношение към съобщението. В днешния демократичен свят нито една политическа или икономическа структура не би могла да съществува и действа без подкрепата на СМИ. Властта не може да контролира мислите и езика, но разполага с реалната възможност да контролира каналите и потоците на комуникацията като „залага капани“ в иначе „свободния“ обмен на мнения и открития обществен диалог.

На равнището на пресата това се проявява като лично, диалогично общуване с читателя (държаш в ръцете си току-що отпечатания вестник): възприемането на информацията винаги е по-успешно, ако тя е разказана „лице в лице“. Следва споделянето на прочетената събитийна реалност с близките в социума, с които адресатът се намира в постоянно взаимодействие. Знаейки това, журналистът още от самото начало разчита на последващо въздействие чрез социалните групи, след обсъждане на получената информация с които, се формира или се променя окончателното мнение на читателя. Когато последният се намира в обкръжението на

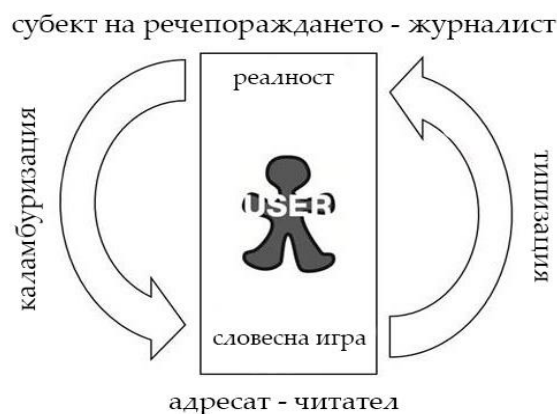
други хора, той е подложен на неминуемото им влияние, което „приравнява” чувствата му. Така, светът му се изгражда чрез взаимодействието с околните с помощта на езика.

Взема се под внимание, че при възприемането на информацията читателят използва образци, които ориентират очакванията му и предопределят неговите действия. Механизмът на *конструиране на социалната реалност* се базира на интерпретиращите положения, които служат като ориентир. На основата на съществуващите знания и опит и отъждествяването им с аналогични актуални ситуации се създават смислови връзки, които превръщат новата, непозната ситуация в типична.

Действието на механизма на социално конструиране на реалността се разглежда чрез каламбура от вестник „Сега“ [06.06.14], който отразява политическата реалност в страната.

Каламбуризацията на разговорния израз „*пада ти се*” може да ориентира мисълта на читателя веднага в три свързани с извънезиковата действителност посоки: 1) какво предстои в бъдеще на онзи, комуто гледат (*пада ти се път*); 2) буквализация на смисъла на фразата – актуализира се прякото значение на глагола *падам* (благодарение на изобразения падащ стол) и възниква асоциация с изречението *падам от власт*; 3) (*разг.*) ти тъкмо това заслужаваш (*така ти се пада*). Подобно наслагване на ориентации в съзнанието на читателя е възможно благодарение на отъждествяването и съотнасянето на карикатурния каламбур с вече познати, типични за българския политически живот реални ситуации. Българският читател е в състояние на декодиране на каламбура по силата на активирани в съзнанието му знания за извънезиковата действителност и предизвиканите от тях асоциативни представи, свързани с единия от двата или и двата културни кода: 1) новата информация по конкретен повод, която той вероятно вече е получил от масмедииите: на неформална среща в едно кафене лидерът на овластената партия и лидерът на опозиционната партия в страната са обсъждали политическата ситуация и бъдещето на страната; 2) аналогични случаи от най-новата българска история, когато една от управляващите политически сили оказва влияние (пряко или косвено) върху управлението на страната, назначава или сваля от постовете им политици, отказва да подкрепя властимащите. В дисертацията процесът на каламбурното декодиране е представен чрез следната схема:

Във втори раздел на главата се изброяват **екстралингвистичните изисквания** при създаването на каламбур за пресата, с които журналистите винаги трябва да се съобразяват:

- а) макроконтекстът и възможността да се използва каламбур в него;
- б) социалният статус на читателя: принадлежността му към конкретна социална група, пол, възраст, вероизповедание, ниво на възпитание и образование; социалната му роля в обществото, чувството за хумор и т. н.;
- в) енциклопедичните и културологичните знания на читателя, а също така и:
- г) потребностите и интересите му;
- д) толерантността, етикета и вежливостта, границите на благоприличие, наличие на грубост или агресия в каламбура.

В началото на трети раздел се разглеждат точността и безпристрастността като основни комуникативни изисквания за представяне на което и да е социално явление във вестниците. Спазването им от журналиста е доказателство за безкомпромисността му при предаване на достоверна информация, което изключва двойствеността при разбирането на съобщението, а следователно, и неадекватния анализ и интерпретация на *социалната реалност* от читателя. В същото време, от гледна точка на хипотезата за „*определяне на дневния ред*” събитията придобиват важност и значимост едва след споменаването им в СМИ, формирайки в съзнанието на аудиторията особена *медийна реалност*, „филтрирана” през тях. Медийната реалност, оформяща картината на света като явление, възникнало на границата на взаимодействието между читателя и пресата, представлява сериозен интерес поради непосредственото влияние на „четвъртата власт” върху социалната реалност. В резултат на това влияние говорим и за причинната връзка: *отразяване в СМИ → отражение върху обществото*.

Обръщането към идеите за конструиране на медийна реалност и механизмите за нейното създаване е продиктувано от необходимостта да се разшири възгледът за пресата от гледна точка на възможностите на езиковите средства за въздействие върху читателската аудитория. В дисертацията се застъпва становището, че каламбурът служи не просто като тайно оръжие на журналиста за предаване на закодирано в двусмислица отношение към конкретна информация, заобикаляйки съществуващите политически, социални и културни табути. Това е един от важните механизми за конструиране на

медийна реалност, игрова комуникативна тактика, която осъществява скрита зад комичен ефект манипулация на мнението на широката аудитория.

За да бъде описан този феномен, в трети раздел се въвеждат термините: „каламбурна мистификация” – изкривена по своята езикова (лексическа, граматична) форма номинация на предмета, факта, действителността, явлението, зад чиято форма авторът завоалирано предава на адресата своето реално отношение към съобщаваното, и „каламбурен камуфлаж” – манипулиране на съзнанието/мнението на адресата чрез каламбурна мистификация. Каламбурната мистификация в пресата може да бъде повече или по-малко „агресивна”. Тя може да подпомогне затвърждаването или подкопаването на официално приетото мнение: „*Немцы и русские – просто отличные! Друг от друга*” [МК, 27.08.11] – „отличный”: 1) ‚превъзходен, много добър’; 2) ‚отличаващ се от друг’. Създавайки определен каламбур и представяйки го на масовата аудитория, журналистът произнася своята социокултурна присъда срещу информацията, която може да звучи съдържано или агресивно, но винаги под формата на игра, хумор или ирония. Благодарение на каламбурната мистификация пресата може да изрази недоволство от конкретен факт, явление или събитие, тъй като комичният ефект винаги подтиква вербалната агресия. Когато четете информация с хедонистичен заряд, носеща фонен характер, адресатът възприема самото идеологическо съобщение на съвсем друго ниво, тъй като на фоново съобщение е невъзможно да се отговори рационално.

На практика всички интензивни механизми за конструиране на медийна реалност (за да бъде оказано необходимото въздействие върху широката аудитория) трябва да се стремят към рязко снижаване на рационалността и един от методите за постигане на това е включването на читателя в сферата на емоциите, които не се поддават на опровержение от гледна точка на разума.

Създавайки каламбур, отразяващ социалните закономерности на епохата и обществото, журналистът актуализира разнообразни **екстралингвистични социокултурни явления**. Обработката на ексцерпирания материал показва, че чрез каламбура се актуализират три основни вида социокултурни явления: *масови* (широко разпространеният факт или явление, обобщени в каламбура, свидетелства за неговата типичност за определена социална група хора), *уникални* (всяко ново явление в момента на възникването му в обществото е уникално по своята същност и застава пред аудиторията „като такова”), *типични* (обобщените в каламбура характерни за конкретния обект или явление черти). Също така, всички те могат да бъдат *позитивни*: „*Добрый доктор Неболит*” [МК, 04.08.11] (Айболит) или *негативни*: „*Не блог весть что*” [МК, 04.09.10] (бог).

С оглед на определен набор от класификационни критерии събраните примери позволиха да бъде построена социокултурна типизация на каламбурите (представена подробно в Приложения 3 и 4). В нейните рамки разграничаваме 4 социокултурни типа каламбури, използвани в пресата:

- **исторически**, съдържащ информация за определен исторически период: актуални и съществени явления, събития или лица, характерни само за конкретна епоха, които по силата на мащаба и значението си оказват сериозно влияние на обществото и процесите, протичащи в него;

- **социално-философски**, съдържащ информация за характерни свойства и черти на социалните групи и обществените слоеве. Той отразява структурата и състоянието им, поради което е възможно да се правят конкретни изводи за отношенията между социумите;

- **културен**, концентриращ в съдържанието си информация за културните ценности и ситуация в обществото;

- **битов**, отразяващ явления от битов порядък: аспекти на ежедневието физически и социален живот; въпроси, свързани с удовлетворяването на материалните и духовните потребности; проблеми, свързани с междуличностните отношения, а също с природата, стихии и някои произшествия, оказали влияние на живота на обикновените граждани.

Като използва словесната игра за отразяване на заобикалящия го извънезиков свят, журналистът може да избере два варианта за създаване на каламбур: а) от конкретното към общото, при което за основа се взема реално лице или събитие, имащо характер и качества, присъщи на определена социална група, на базата на което се създава авторски каламбурен образ и б) от общото към конкретното, когато, наблюдавайки различни характери и качества в обществото, журналистът отбелязва определени общи черти и пресечни точки между хора или явления, създава събирателен образ и го отразява в каламбура.

В работата е представен разгърнат списък от теми, при обсъждането на които руските и българските журналисти използват каламбуризацията за отразяване на реални факти и събития. В рамките на един пример могат да се преплитат две и повече теми. Това е много характерно за такава област, като „Политика и власт“, която в извънезиковата реалност има множество точки на пресичане с „Икономиката“, „Международните отношения“, „Правосъдието“ и др.. В резултат на проведените статистически и съпоставителен анализи е направен изводът, че в пресата похватът „каламбуризация“ се среща най-често в разделите за политика, власт и икономика, финанси и банки. Като теми те влизат в първата тройка на руските и българските списъци. Непосредствено след тях следват „Известни личности“ и „Културата и изкуство“. По-нататък се наблюдава разминаване между двата тематични списъка. В руската преса в средата се оказват темите, отразяващи света на правосъдието, медиите, спорта и т. н., докато българските журналисти предпочитат да използват каламбури в теми, свързани с корупцията, правосъдието, бита и ежедневието.

Допуска се, че в пресата каламурът се използва най-често, когато става дума за власт, икономика или корупция по силата на особеностите на съвременните СМИ. Те са свързани със строгия контрол от страна на различни структури върху журналистите, които използват словесната игра, за да скрият зад маската ѝ остри социални и обществени проблеми, без да предизвикват напрежение сред масовата аудитория. Споменатите теми са винаги актуални сред по-голямата част от читателите, което крие определена обществена опасност. Тя може да бъде минимизирана чрез симулиране на „изгубена сериозност“, каквато възможност предоставя каламурът, който манипулира масовото съзнание, предоставяйки повече от една възможна интерпретация на информацията.

По-ниската честота на употреба на каламбура в съдържанието на текстовете на тема „Екология“, „Вероизповедание“, „Бит и ежедневие“ се обяснява със спецификата на анализиранията издания, които са ориентирани към многоликия образ на читателя – представител на разнообразни социални групи с разностранни интереси. За да бъде завоюван интересът на адресата, словесната игра като средство за двойко тълкуване на текста вече не е толкова актуална. Достатъчно е темата да е потенциално интересна и достъпна за всички. Основните функции на каламбура тук се ограничават с привличането на читателското внимание, оценката на прочетеното и по-нататъшното емоционално удовлетворение от играта на думи.

В шести раздел на четвърта глава вестникарският каламбур се разглежда като езиково явление, отразяващо спецификата на националното самосъзнание на българите и руснаците. Описва се влиянието на социокултурните фактори при създаването и функционирането на каламбура в пресата с оглед на широкия читателски профил. Взима се под внимание, че всяко печатно издание съществува минимум в една социокултурна среда, затова такива *социокултурни фактори* като национални традиции, социални ценности, културни установки и жизнени приоритети, действия или естетически идеи, продължават да оказват влияние върху пресата.

Обръща се внимание на факта, че всеки един каламбур, съдържащ **социокултурно маркиран компонент** засилва ефективността и експресивността на словесната игра, но и усложнява задачата на читателя правилно да декодира журналистическото съобщение. Тази сложност се свързва с необходимостта от наличие на фонові знания, които невинаги се пресичат в рамките на един езиков колектив и не съвпадат, ако става дума за различни лингвокултури.

В тази част на дисертацията описанието на всеки пример се осъществява във вид на опозиция по наличие/отсъствие на социокултурно маркиран компонент в структурата на каламбура. Отчитат се социокултурните особености, свързани с езиковия материал, от който е построен каламбурът и разбирането им от страна на читателя. Така, в работата, към социокултурните фактори са отнесени:

- **националният компонент**, срещаш се в руските и българските примери доста често. При анализа му се изхожда от разбирането за социокултурния код като своеобразно ядро на културата, обединяващо правила и норми, които се предават и усвояват благодарение на заобикалящите (родители, учители, приятели, медии и т. н.). Това формира националната и културна идентичност на народа.

Националният компонент невинаги служи за основа при създаването на самия каламбур, но в една или друга форма присъства в най-близкия контекст, необходим за неговото разбиране. Съдържанието на по-голямата част от анализиранията примери е свързано с национални, исторически, обществено-политически, културни, етнографски, географски реалии: (рус.) „*Давайте вспомним Ленина без лени!*” [Правда, 24.08.11]; (бълг.) „*Да не изЧЕЗнеш за 24 часа*” [К, 22.02.13] (CEZ).

Във вестникарските каламбури се срещат **образи и собствени имена**, принадлежащи на известни личности в Русия или България: (рус.) „*Евгений Осин: еще не осень?*” [МК, 21.06.13] (композитор); (бълг.) „*Пут Колева по Коледа*” [К, 13.09.12] (певица); **препратки към велики произведения и представители на литературата:**

(рус.) „Порох в прохоровницах” [МК, 28.06.11] („Тарас Булба”, Н. Гогол); характерни за културите **устойчиви изрази, пословици, поговорки:** (рус.) „Как говорят у нас во власти, обжегся на Медведеве – дуй к Путину” [АиФ, 05.10.11]; (бълг.) „Който ги учи, той ще **получи**” [Труд, 05.03.12]. Значими и разпознаваеми от русите или българите **прецедентни текстове**, които служат за основа на вестникарски каламбури, също сочат принадлежността на журналиста и читателя към съответната социокултурна група. Те могат да се отнесат към: **художествената литература** – (рус.) „**Кто виноват и что делать?**” [КП, 25.12.11]; (бълг.) „**ПЕСни за него пеят**” [К, 02.12.11]; **радиото и телевизията:** (рус.) „**Говорит и наказывает Москва**” [МК, 17.03.12], „**Горит и показывает Москва**” [МК, 09.10.11]; **песните:** (рус.) „**Женщина, которая шьёт**” [МК, 13.04.12] (поёт); **кинематографа** – (рус.) „С **«Верой» по жизни**” [МК, 11.08.12] („Малката Вера”).

Освен това, емпиричният материал предоставя възможност за още по-детайлно описание на националния компонент в рамките на каламбурните текстове. То позволява разграничаване на каламбура по отношение на неговата национална или универсална прецедентност. В първия случай става дума за известни на всеки средностатистически представител на езиковото и културно общество факти или явления: (рус.) „**Осторожно, двери *вышибаются!***” [МК, 26.08.11] (вместо *открываются*), докато във втория – за прецедентни феномени, известни почти на всеки читател, независимо от неговата принадлежност към конкретна общност: (бълг.) „**Glass народен**” [К, 28.11.12], статия за рециклирането на стъклени бутилки от популярна напитка за създаване на домашен сервиз (англ. ‚glass’ – стъкло, по аналогия с известната фраза на Карл Велики *Глас народен – глас божий*).

▪ **териториалният компонент** се активизира в каламбура при използване на географски наименования, които се срещат в широк кръг от теми: от „Политика и власт” до „Спорт” и „Междуполови отношения”. Беше установено, че в основата на руските примери са заложили отличителни белези както на руски, така и на неруски територии, докато българските журналисти подлагат на каламбуризация предимно имената на български села, градове и региони. Включвайки в словесната игра географски обекти, отчитането на нивото на знания и представи на читателя за тях е от първостепенно значение. Това е важно за процеса на асимилация на каламбура, който се състои от осъзнаване на загубата на прякото значение на географския компонент и затвърдяване на експресивното и оценъчното му значения: (бълг.) „**Крън в очите**” [К, 13.09.12] – (названието на най-новия град в България).

▪ **времеви компонент** – характерни черти на социалния и обществен живот през конкретна епоха също могат да бъдат отразени във вестникарския каламбур. Примерите показват, че за разлика от териториалния, времевият компонент невинаги се включва в каламбури, отразяващи актуална информация. Доста по-често те присъстват в теми, които правят своеобразен екскурс във времето и съдържат информация за относителен темпорален участък или факти за по-конкретен исторически период. Още повече, че психологическото усещане за време винаги е говорило много в контекста на националния менталитет и спецификата на социалното общуване на русите и българите. Минало свършено време, което е нереално да бъде променено, както и

възможното бъдеще, като че ли изместват по значимост думите „тук“ и „сега“. Затова и емоционалните преживявания на читателите се фокусират по-скоро върху минали събития или анализ на предстоящото, от което пресата сполучливо се възползва и увеличава тиражите си. Така например, споменаването в каламбури на реални от времето на социализма може да породи у някой носталгични спомени: (рус.) „*Не плачь девчонка, пройдут вожди*“ [КП, 22.11.11.] (дожди; каламбуризация на заглавието на песен от 70-те години). Това частично обяснява неколккратно отбелязаното в изследването значително присъствие на прецедентни текстове като основа за създаване на каламбури.

В заключение на проведенния анализ на социокултурните фактори в каламбура е анализирано влиянието на **възрастта и професията** върху процеса на декодиране на информацията от читателя в рамките на единния езиков, национален и културен колектив.

Резултатите показват, че от гледна точка на критерия за *възrastова обусловеност* както руските, така и българските каламбури формират привативна опозиция. Като маркиран член се очертават каламбури, в които възрастният статут на читателя представлява важно условие за адекватната интерпретация на авторския замисъл. Подробно са описани случаите, в които младото или възрастното поколение може да изпита сложност при асимилирането на каламбура, например: (рус.) „*Жертвы евро: «на щите» или в нищете*“ [АиФ, 02.03.12], срв. с архаичния фразеологизъм *на щите или со щитом*; (бълг.) „*Fakebook-ът на България*“ [К, 21.12.12], срв. с популярната сред младежта жаргонна дума ‚fake‘ и социалната мрежа facebook. Като немаркиран член са определени примерите, в които възрастта на читателя не влияе върху процеса на дешифриране на словесната игра: (рус.) „*Бой не на жизнь, а на смех*“ [МК, 21.09.11] (на смърт); „*Трусът е напомняне за опомняне*“ [СТ, 02.06.12],

По отношение на *професионалната обусловеност* при разбирането на вестникарския каламбур стигнахме до извода, че поради предназначението на анализирания издания, в примерите от руската и българската преса почти няма свидетелства за съзнателен журналистически избор на лексика (професионализми), характерна и разпознаваема единствено от представителите на определена професия или род занятия: (рус.) „*Открытие*“ *идет на Contact*“ [КЪ, 14.05.14] (системи за парични преводи, познати предимно на финансистите).

Заклучение

Резултатите от проведеното дисертационно изследване позволиха да се очертаят теоретичното съдържание на понятието каламбур и концептуалната основа на въпроса за стилистичните и социокултурните особености при функционирането му в руската и българската преса. През призмата на каламбура във вестникарските текстове се установиха закономерности, свързани със системата и нормата в езиковото съзнание на социума и конкретния индивид.

Бе доказано, че игровият принцип в съвременната руска и българска преса се използва често и се характеризира с авторско красноречие и дързост. Чрез каламбура журналистът повежда диалог с читателя за ключови събития на времето, обявявайки

война на остарелите публицистични догми. Благодарение на каламбура журналистът вече не е само информатор: създавайки словесна игра, той преднамерено въвлича в нея потенциалния реципиент, който се превръща в равнопоставена страна в комуникацията. Стартира процес на общуване в рамките на нов условен модел на действителността. Философските и идеологическите позиции се изказват камуфлирано и поради това – свободно. Възможността за косвена социална или морална присъда мотивира качествено и количествено натрупване на каламбурите в публицистичните текстове и запазва характерната оценъчност на пресата.

В резултат на открояването, изучаването и систематизирането на стилистичните и социокултурни характеристики на руския и български каламбур и на анализа на функционирането му в пресата, могат да се формулират следните **изводи**:

1. Основното лингвистично изискване към вестникарския каламбур се състои в създаването на микроконтекст, в който се реализират: лексикосемантичните и морфологосинтактичните връзки между компонентите му. Владееенето на съответния език само подпомага адекватното отъждествяване на външната обвивка на каламбура с възможните планове на вътрешното му съдържание. Екстралингвистичните изисквания се свеждат до отчитането на макроконтекста и възможността за използване на каламбур в него, социалния статус, енциклопедичните и фоновите знания на адресата.

2. Успехът на каламбура зависи от сполучливото противопоставяне на значенията на многозначните, омонимичните, паронимичните думи в контекста.

3. Полисемията разполага със сериозни възможности за създаване на каламбури в пресата. Майсторското ѝ използване води до неочаквано преосмисляне на текста и въздейства върху окончателното възприемане на съобщението.

4. Каламбурите, създадени с помощта на различни видове омонимия, притежават голям игрови потенциал. Асоциативните реалии в омонимичния каламбур освен субективното отношение на автора към съобщаваното, носят и скрита информация, по която може да се съди за бита и културата на народа.

5. Ако статията трябва да бъде създадена в кратък срок, руските и българските журналисти използват паронимния каламбур, който повтаря само външната форма на думата, но не и нейното съдържание. Именно той е най-продуктивен в пресата на разглежданите лингвокултури.

6. Примерите за каламбурна okazjiонална паронимия отразяват нееднозначната оценка за ключови фигури и исторически важни явления от живота на света и на страната.

7. Граматичните средства за създаване на каламбур в пресата разполагат с по-малки възможности за изразяване на оценъчна функция и оказване на експресивно-емоционално въздействие.

8. Начинът за подбор на разнообразни емоционално-експресивни елементи за авторските каламбури от страна на руските и българските журналисти не е универсален. Той има частен характер, защото става по лично усмотрение на автора.

9. Най-голям процент в анализиранията издания представляват примерите с каламбури от литературен тип. Руските и българските разговорни думи се подлагат на изключителна актуализация, засилвайки доверителния тон и диалогичността,

спомагащи за успешната манипулация на читателското мнение. Присъствието на нелитературни думи се забелязва в по-голяма степен в руския корпус от примери. Тяхната употреба подсилва каламбурния ефект, но снижава стила. На този фон се развива нов, агресивно-епатиращ език на пресата, чийто акцент е поставен върху ефекта от сензацията и шока.

10. Каламбурът в руската и българската преса актуализира три основни вида социокултурни явления: масови, уникални и типични, които могат да бъдат позитивни или негативни.

11. Каламбури с наличие в семантиката на социокултурен компонент се срещат в руската и българската преса доста често. Те посочват принадлежността на журналиста и читателя към една и съща социокултурна група. Тяхната коректна интерпретация винаги изисква владение на определена екстралингвистична информация.

12. Социокултурният фактор възраст в процеса на декодиране на каламбура от читателя в рамките на единния езиков колектив формира привативна опозиция; родът занятия или професията по отношение на съзнателния избор на специализирана лексика за вестникарския каламбур не са актуални.

13. В рамките на вестникарския каламбур може да се съвместява информация по повече от една тема. Този факт обясняваме с извънезиковата реалност, в която се пресичат факти и явления от различни области на живота. Най-често в каламбура се включват теми, които го използват за прикриване на остри социални и обществени проблеми. Под маската на липсваща сериозност словесната игра предпазва от нагнетяване на напрежение в обществото.

Библиография, цитирана в автореферата

1. Бояджиев 2002 – Бояджиев Т. Българска лексикология. София, 2002.
2. Виноградов 2001 – Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Витгенщайн 1985 – Витгенштейн Л. Философские исследования // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.ХУ1, М., 1985, 79-129.
4. Вороничев 2014 – Вороничев О.Е. Каламбур как феномен экспрессивной речи. Дисс. ... докт. филол. наук, М.: 2014. 723 с.
5. Гридина 1996 – Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 1996, 214 с.
6. Качалова 2010 – Качалова И.Н. Оценочная функция языковой игры в дискурсе СМИ, Диссертация на соискание... канд.филол.наук, М., 2010.
7. Кузнецова 2000 – Кузнецова А.В. Каламбур в газетном тексте // Русский язык, №24, 2000, 56-63.
8. Лазарев 1995 – Лазарев И. Что есть игра? Энциклопедический сборник, Челябинск, 1995.

9. Максименко 1983 – Максименко Е.В. Языковые средства создания комического в современной французской художественной прозе: Диссертация на соискание... канд.филол.наук, М., 1983.
10. Норман 1994 – Норман Б.Ю. Грамматика говорящего, СПб, 1994, 227 с.
11. Рахимкулова 2004 – Рахимкулова Г.Ф. Языковая игра в прозе Владимира Набокова: К проблеме игрового стиля: Диссертация на соискание... доктора филол.наук, Ростов-на-Дону, 2004.
12. Санников 1994 – Санников В.З. Лингвистический эксперимент и языковая игра / В.З. Санников // Вестн. Моск. ун-та. Сер.9. Филология. – М., 1994. – № 6, 25–28.
13. Санников 2002 – Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры. 2-е изд., исп. и доп. М.: Языки славянской культуры, 2002, 541 с.
14. Скребньов 1975 – Скребнев Ю.М. Очерк теории стилистики. Горький, 1975.
15. Цонева 2000 – Цонева Л.М. Езиковата игра в съвременната публицистика, Велико Търново, Фабер, 2000.
16. Шчербина 1958 – Щербина А.А. Сущность и искусство словесной остроты /каламбура/, Киев, 1958, 68 с.

Ексерпирани източници и техните условни съкращения в автореферата:

Българска преса:

„24 часа”,
 „168 часа”,
 „Земя”,
 „Капитал” [К],
 „Капитал Light” [KL],
 „Сега”,
 „Стандарт” [СТ],
 „Труд”;

Руска преса:

„Аргументы и факты” [АиФ],
 „Коммерсантъ” [КЪ],
 „Комсомольская правда” [КП],
 „Московский комсомолец” [МК],
 „Новая газета“ [НГ],
 „Российская православная газета” [РПГ],
 „Труд”.

Справка за приносите на дисертационния труд

- Дисертационният труд представлява подробно теоретично и практическо изследване на каламбура в текстовете на съвременната руска и българска преса от гледна точка на стилистичните и социокултурните му характеристики.
- Представен е обширен интердисциплинарен анализ на каламбура като разновидност на ЕИ: от философска, психологическа, лингвистична и литературоведска позиции и като сложен езиков феномен в две различни лингвокултури.
- Открити са структурно-семантичните типове каламбури и техните стилистични функции в руската и българската преса като част от съвременния публицистичен стил.
- Подробно са разгледани интерпретациите на каламбура като стилистична фигура. Определени са типовете каламбури в пресата с оглед на използваната за създаването им лексика. Описани са възможните мотиви на журналиста при избора му на нелитературна лексика и резултатите от използването ѝ в каламбуриите.
- За първи път се въвеждат термините „каламбурна мистификация” и „каламбурен камуфлаж” като механизми за изразяване на скрито отношение към съобщението и възможност за манипулация върху читателя чрез каламбура.
- Изследването откроява социокултурния елемент като компонент в руския и българския вестникарски каламбур. Приносен момент представлява извеждането на типовете актуализирани явления в каламбура и тяхната оценка от журналиста; разграничаването на четири възможни социокултурни типа каламбур в пресата и определянето на социокултурните фактори, отнасящи се към езиковия материал, които могат да окажат влияние при декодирането на каламбура от читателя.
- Дисертацията предоставя богат материал, събран от руската и българската преса, който би могъл да послужи за различни езиковедски и културоведски изследвания.
- Резултатите от това изследване могат да намерят практическо приложение при анализа на текстовете от съвременния публицистичен стил и при следваща диагностика на национално-специфичните особености и социокултурни характеристики на каламбура в медиа-дискурс.

Списък с публикациите по темата на дисертацията

- 1) *Меснянкина Е.И., Спасова Р.А.* Традиционные формы языковой игры и их стилистические особенности // Юбилейная междунар. науч. конференция „Язык, культура, перевод”, София, 2011, 334-344.
- 2) *Меснянкина Е.И., Спасова Р.А.* Стилистические функции каламбура в современной публицистике // Том 2 // Междунар. науч. конференция, Ярославль, 2012.
- 3) *Меснянкина Е.И., Спасова Р.А.* Структурно-семантические типы языковой игры в современной публицистике // „Болгарская русистика”, № 1-2, София, 2012 (под печат).
- 4) *Меснянкина Е.И.* „Графическая языковая игра на страницах современной прессы” // Сборник тезисов двух международных молодежных межвузовских междисциплинарных славистических конференций „Роль славянской молодежи в процессе устойчивого цивилизационного развития”, Москва, 2014, 53-57.
- 5) *Меснянкина Е.И.* Стилистические особенности каламбура в заголовках современной русской публицистики // Юбилейна научна конференция: „50 години – врата към образованието и прозорец към света”, София, 2013, 154-160.
- 6) *Меснянкина Е.И.* Газетный каламбур на фоне современного состояния публицистического стиля, как часть национального русского и болгарского литературного языка // I Международная научно-практическая „онлайн-конференция” „Славянская культура в Европе – история, настоящее и будущее”, София, 2015, 142-146.